

B I R Á L A T O K

ARNOLDOK ÉS SITTINGEREK

Silone nagy regényéről (Kenyér és bor) szólva, leszögeztük: „Az örökérvényű emberszolgálat, a testvérelet igazának és lehetőségének keres utat“. A cél: az embertestvériség megvalósítása. Ezt az egyedül igaz humánus tudatot ma a regresszió nemcsak zavarja, de üldözi. A testvérgondolat ma harcban áll az elkülönülés dinamikus programjával. Ennek a programnak rádiói és szónokai vannak, ujságjai és szegénylegényei, mindennél tökéletesebb propagandagépezete és kimeríthetetlen anyagi bázisa. Az emberszolgálatnak ezzel szemben csak ismeretlenjei vannak, csak nehézségei. A harc aránytalan és ez a harc mégis az állig felfegyverzett regresszió egyetlen lidércnyomása. A harc látszatra hiábavaló és tragikusan nevetséges, a németországi ismeretlen, mintha „tankok ellen agyagbombával küzdene“. És ez a senki mégis tankbénító valóság. Willi Bredel új könyve bizonyítja: *Dein unbekannter Bruder*, (Malik London). Az ismeretlen testvér nem más, mint a katakomba-életre kényszerült emberszolgálat. Az ismeretlen testvér pártember, és mégis ezekben a napokban soha senki hozzád közelebb nem állhat. Aki ezt a könyvet elolvassa, a legüldözöttebb testvért köszönti, a legállhatatosabbat. A hajszolt vadat, aki hajszoltságában acéllá kovácsolódott. Bredel koncentrációs táborról szóló regényét *Die Prüfung* címszóval bocsátotta utnak. Ami ott bent az állhatatosság próbája, az kint fokozottan — vizsga. A kinti helyzet kétségbeejtő, a rezignáció tehát természetes következmény. A veszélypontokon nem rezignálni, de tovább dolgozni, a privátélet csábításait összeszorított fogakkal állni: ebben és nem másban áll a vizsga tétje. „Privátélet nélkül az ember gép“ — és a főhős, Arnold, már rég nem él privátéletet. Szerelme magával akarja rántani a nemtörődömségbe: „De hisz az emberek egyáltalán nem akarják. Mi értelme az egésznek? Ne légy örült!“ És mert Arnold nem követi a privátéletbe, otthagyja. Vannak ilyen örültek, mert vannak, akik az emberszolgálat heroizmusában csak örületet látnak. Márai Sándor szerint Ossietzky sem lehet például „teljesen épeszű“. Aki a háború gyújtójában a béke pedagógusa mert lenni, annak „pacifizmusában van valami tébolyodott“. És ezzel Márai szemében a dolog el van intézve. Arnold, a mindennapi élet Ossietzkyje, az ismeretlen „örült“, aki a lehetetlent is megkísérli, hogy a kor leghazugabb politikai tévedését megkontrázza. Pedig a helyzet kétségbeejtő: „A munkások csődöt mondtak és ez a német eredendő bűn. A német polgárság száz év előtt követte el ugyanezen hibát“, érzi, hogy a furor teutonicus, mint a méreg kezd felszívódni a nemzettestbe és szigetelés híján a munkásosztályba: „Az embernek az a benyomása, hogy meg vannak elégedve, hogy büszkék, mert egy „kiválasztott“ nép tagjai lehetnek“ ...a lelkébe beszélük a hiábavalóságot: „Az a néhány állhatatos hiába vérzik el. És a borzasztó az egészben az, hogy a tömeg nem is hallja őket“. Csoda-e, ha itt kitör a kétség: „Sztupid bagázs, igénytelen és korlátolt! Hát ezekért megyünk mi kinzókamrákba? Ezekért vetnek minket utolsó gonosztevőként sötét lyukakba? Ezekért adják legbátrabbjaink életüket?!... De ez egy pillanat, az „örület“ jelentkezik és felel: „Nem, ezekért nem. Hát akkor kiért? Egyedül önmagunkért csak nem? Mindenkiért, tehát értük is... Ezekért is“. Csak az etikai cél tisztasága világíthat így át dolgokat, célokat, embereket. Ezek az Arnoldok és Mar-

tinok az emberiség ismeretlen katonái. Nincs nevük, megfoghatatlanok. Nemcsak a gyűlölet számára, de a szeretet, a szolidaritás gesztusai számára is. Csodálatos könyv, mert egész könyv és így — irodalmi esemény. Bredel valamikor munkás volt és ez ma már nem fontos. Willi Bredel a német írók élcsapatában menetel. A Prüfung ígéret volt, a következő állomás: *Der Spitzel* (uott) mintha csak ennek a mostani nagy műnek lett volna a stílusgyakorlata: a vázlatokból már leonhard-franki formatisztaság izzott. Új könyvében az író a szemlélet tisztaságát műtisztasággá, formaeredménnyé tudta fokozni: regénnyé! Regénnyé, mely hősi eposz romantika nélkül, tetté, mely tisztaság: etikai realizmus. Etikai realizmus, mely azonban a Márai gúnyolta „megszállottság” nélkül nem tudott volna eredményt felmutatni!

„Sztupid bagázs”: ez a kétségbeesés elkülönítő szava. Kegyetlen elvető ítélet! És Bredel regényében ez a káromló ítélet az aktivizált tömegre vonatkozott. Hogy ez a megállapítás mennyire és mily mértékben vonatkozik a vegetáló közöny östömegére, azt Oskar Maria Graf legujabb regényein mérhetjük le: *Bolwieser. Roman eines Ehemannes.* — *Anton Sittinger. Ein satirischer Roman* (Malik, London). A kispolgár egész nyomorultsága és ennek a nyomorultságnak kivédhetetlen tragikuma olyan regénytéma, melyhez csak a legnagyobbak nyulhatnak. Ez az élet szürke, csunya és megfoghatatlan, de ha mesterére talál: eposz lehet belőle. Rettenetes eposz, amit kvaterka és pletyka trágáznak, de a kinyilatkoztatás miéértje és mikéntje hőst idézhet és tragédiát bizonyít. És teszi ezt pátosz nélkül, nevetéssel, jóhumorral, egészségesnek látszó kacagás-böfögéssel. De ez a nevetés tragikus utalás, mely valahol, valakiben kontrapontszerűen sirássá vödök. A házasság regénye: a házasság tragédiája, de igazi hordozója, a legügyefogyottabb figura, a férj, a „kis pocak”, a „kis kövér”. A többiek valahogy tovább nevetnek. Graf Bolwieserében nincs egy hamis hang, kitalált gesztus vagy lehetetlen helyzet. A regény végeztével Zilahy Lajos egyik könyvére emlékeztem homályosan (*Valamit visz a víz.*) Egymásmellé állítva, ez a Zilahy-mű micsoda patétikus sorsgabalygás, időtlen archaizálás, mesterkéltnöknényes szituációból folyó mesterkéltnöknényes stílus. Hamis hang fülnek és agynak. Ezek a regénykonstruktőrök Grafhoz mehetnének valóságos tanulni. Grafban a regényszerűségnek semmi nyoma, de műve: a vaskonstrukció, formaeredmény és így: regény.

Bolwieser: politikamentes regény. A kispolgárt önatmoszférájában fogja meg. Anton Sittinger ugyanezen polgárnak a politikával való kaskasviadala: a közöny prüszkölése és ravaszsága, a regény egy német postafelügyelő zsörtölődő dohogása. Ez a házsártosság a politikai kor következménye és kicsengése nem más, mint a „mi közöm hozzá?”. Mérgező pulyka fuj itt mindenre, de kényszerlojalításában néha a muszájnál is többet csinál. Ez a büntetése: újabb elégedetlenség, önelégedetlenség. Sittinger kezdettől fogva dühösen prüszköl a náci mozgalomra, de mert fél tőle, lenyel mindent, ha pedig gyanuba kevertnek hiszi magát, akkor úgy vágja ki a rezet, hogy az becsületére válna akármelyik SA-legénynek. Hogy utána a macskajajt szenvedje, az már nem változtat a dolgon. Sittinger a kispolgár magasabb hatványa, aki filozófusokat olvas és maga is (filozófál: „Mi az ember? Aljas és borzalmas, ha fölényben van, gyáva és csuszó-mászó, ha bajba kerül.” Önarckép, mint a filozófáló hatvány eredménye. Sittinger feje állandóan tele van „veszélyes” gondolatokkal, de létét ez sohse veszélyezteti: befelé önmagába morog el mindent. Állandó félelemben és állandó fölényben él: mást tesz, mint amit gondol. Sohase lehet megfogni. Felesége, a „német nő” ugyanakkor paroxiz-

musban tárulkozik minden felé, ami nacionalizmus. A náciügényekre, feletteseikre Istenként néz: emberek, akik mernek, akik harcolnak. És hiába Sittinger dohogása: „Harcolnak, mert másra alkalmatlanok“, ez az alkalmatlanság legfőbb regressziós erénnyé lényegül, mert a középosztály, mint ellenfelet, csak Sittingereket tenyésztett ki magából. Sittinger látja, hogy ez az uralomra jutott kocsisztempó a kisemberek állandó terrorizálásából élésködik: „A kisembert tönkretenni, ha az nem pariroz“, mint nyugdíjas kint él a bajor vidéken: a parasztok ellenállását, a náciügények elpüffölését ugráló örömben élvezi, — a bünteteskép alkalmazott embertelen terrort másokkal együtt elítéli, de amikor a regresszió győzelme teljes, szorongva húzza be fejét: mi lesz, ha valahol valaki kileste hangtalanul is éber gondolatait?! — de a feleség váratlan számlát prezentál: tudta és engedelmé nélkül még 1932-ben beírta férjét nemzetiszocialista párttagnak! Sittinger beadja a derekát és rezignál, a maga módján még bosszút áll, a március ötödiki választáson akaratlan elfeledkezéssel a bajor néppártra szavaz, de ez sem igaz, semmi sem igaz a tetteiből, a gondolatok már tovább vágatnak és új lehetőséget, új veszedelmet szimatolnak: „Csak aztán meddig fog ez tartani!... Csak tudhám, hogy mi jön utána.“

A kiadó ajánló soraiban ezt írja: aki ezt a regényt olvasta, az a jövőben, mint jellem-jelzőt sokszor fogja mondani: „Ez a legtisztább Sittinger“. Ahogy léteznek George-Grosz-figurák, léteznek majd ezentul Sittinger figurák, ime hiteles portréjük: „A Sittinger-szerű emberek ezrével található minden országban. Számuk milliányi. Egy pusztuló réteg minden okossága és ravaszsága, minden hitetlensége és nyomorultsága bennük egyesül. Van idő, amikor nevük 'te' és 'én'. De épp ezért senki sem akarja elhinni, hogy közéjük tartozik. Ez szégyen lenne, így azonban megvetően lemosolyoghatja őket. Nem tudja, hogy ezzel csak önmagát veti meg. Ártatlanoknak látszanak és mérgező egoizmusuk a jóra való embert vetíti. Ők a legesetlenebb és legdestruálóbbról nihilisták a nap alatt, ha az ember a jót akarja, akkor számolni kell velük, csak nem szabad azt az örültséget feltételezni róluk, mintha felhasználhatók lennének. Ők mégiscsak a vajdó jelent sem jelenthetik, csak a multat és épp azért ők a megközelíthetetlen sirásói minden igazságos életrendnek“. Kegyetlen ítélet: kegyetlen valóság. A Sittingerek száma milliányi és sokszor per-te vagy velük. O. M. Graf idejében vázolta fel kórképüket. És ez a kórkép a Harmadik Birodalom valósága. A semmi alapja, mint rettenetes valóság. Inगतag alap: Sittinger-alap. De a Sittingerek milliónyian vannak és az Arnoldok — ismeretlenül is kevesen. Kétségbeejtő biztatás! (Fábray Zoltán).

PARASZTSÁGUNK ÉLETE.* Ortutay Gyula a falukutatók sorából első sorban tudományos felkészültségével emelkedik ki. Sokan csak a divatnak hódolva írják „szociográfiai“ munkáikat, mások pusztán irodalmi-érzelmi hatásra törekedve, sokszor minden komolyabb szakismeret nélkül fognak a népi helyzet ismertetéséhez. Mindenesetre tény, hogy a szociográfiai hullám, minden dilettantizmus és minden szentimentalizmus mellett halaszthatatlan kérdéseket vetett a magyar közélet felszínére. A szociográfiai irány túllépte az irodalom határait, közéleti jelentőségre tett szert...

Mint minden divat, a falukutatás divatja is csak addig lehet hasznos,

*Ortutay Gyula: Parasztságunk élete. Officina képeskönyvek sorozata. Budapest, 1937.